

UDK 338.124.4:316.32

ORIGINALNI NAUČNI RAD

DOI: 10.7251/FIN2002017T

Radmilo Todosijević*

Snežana Todosijević Lazović**

Krize i razvojni (dis)kontinuiteti – kreacije, imitacije, trajanje, opstanak

Crisis and development (dis)continuity – creations, imitations, duration, survival

Rezime

Sposobnost anticipacije javlja se kao najveća moguća sposobnost čoveka. Njome se ide u susret budućnosti. Budućnost projektujemo kao izraz radoznalosti i očekivanja ili kao izražene potrebe čoveka. Danas se pokazuje ko je najznačajniji u stvaranju vrednosti. Čovek, radnik, projektant, operativni izvršilac. Relacija: kapital–rad je prekinuta. Kapital je uzrok svih neregularnosti i najveći remetilački faktor u prirodi i društvu. Eto vam kapitala! Stoj! Propašće ako ne doživi valorizaciju uz pomoć čoveka. Valjda je socijalna dimenzija razvoja sada vidljiva više nego ikada u istoriji civilizacije. Postavljamo pitanje: Da li kreiramo ili samo imitiramo? Na određenom stepenu razvoja, društva postaju dekadentna, ne nalaze puteve daljeg razvoja i sistem se raspada. Kapital je nužna pretpostavka i njegovi senzori su jednosmerni. Ide tamo gde može da se održi i uveća. Prohodnost i način funkcionisanja obezbeđuju mu odluke prediktivnog karaktera. Društvena dimenzija suprotstavljena je ciljevima kapitala. Ona je korektivni faktor njegovog ponašanja, jer nastoji da povremene poremećaje koji nastaju ponašanjem kapitala usmeri u strukturno prilagođavanje kako bi društvo i ekonomija negovali stanje ravnoteže za zadovoljavanje menjajućih pojedinačnih i društveno-ekonomskih potreba. Predviđanje ponašanja okruženja predstavlja generalnu razvojnu opciju i smer kretanja preduzeća. Predviđanje i planiranje osmišljeni su da izvrše redukciju nesigurnosti dopuštanjem da donosioci odluka ne čekaju na predviđene događaje i reaktivno reaguju, već da proaktivno i preventivno, idući u susret budućnosti, utiču na tokove ishoda nastupajućih promena. Za ex ante reagovanje u odnosu na prognozirana kretanja neke pojave, potrebna nam je prognoza visokog nivoa pouzdanosti. Tehnološke promene, u evolutivnom smislu, izazivaju, a i one su izazov za budućnost. Preduzeća i društvo svesni su činjenice da tehnološka promena ima masovan i suptilan karakter i da se njene posledice, po pravilu, protežu kroz vremenski tok, na dužu vremensku projekciju.

Ključne riječi: razvoj, kriza, novac, okruženje, ekonomija, preduzeće, inovacije

Abstract

Ability of anticipation comes as the greatest ability of man. Along with it, we go towards future. We project future as an expression of curiosity and expectation or as expressed needs of humans. We can see who is most important in creation of value today? Human, worker, project manager, operator. Relation: capital – work has been canceled. Capital is the cause of all irregularities and greatest disturbance factor in nature and society. There You go the Capital! It stands there! It will collapse if it doesn't get valorized by humans. Maybe social dimension of development is seen now more than ever in history of civilization. On certain level of development, societies become decadent, they are not finding ways of further development and system falls apart. Capital is a necessary assumption and its sensors are single sided. It goes only where it can sustain and grow. Patency and way of functioning provide it decisions of predictive character. Social dimension is contradictory to goals of capital. It is a corrective factor of its behavior, because it endeavors to point intermittent disorders which become from capitals behavior, to a structural adaptation in order for society and economy can achieve equilibrium for satisfaction of interchangeable individual and social economic needs. Prognostics and planning are created to reduce insecurities, by allowing decision makers to not have to wait on predicted events and react, but to proactively and preventive, going towards future, influence flows of outcomes of upcoming changes. For ex ante reaction in comparison to prognostic movements of some events, we need prognostic of high level of security. Technologic changes, in evolutionary sense challenge and are challenging for the future. Enterprises and society, are aware of the fact that technological change has mass and subtle character and that its consequences, by the rule, stretch through a timeline and longer time projection.

Keywords: development, crisis, money, environment, economy, enterprise, innovation.

* Redovni profesor Ekonomskog fakulteta u Subotici, u penziji, e-mail: radmilotodosijevic16@gmail.com

** Vanredni profesor Ekonomskog fakulteta u Kosovskoj Mitrovici, e-mail: snezana.todosijevic1@hotmail.com

UVOD

Sutrašnji dan već je svanuo, ali neće biti ni nalik na prethodni. Vrli novi svet Olda Hakslija (Haksli, 2009), napisan po naučnim informacijama koje mu je preneo brat Džulijan Haksli, čuveni biolog, ponovo čitamo (Haksli 2016). U nedovoljno razvijenim zemljama, razvoj je uvek praćen i plaćen socioekonomskim dualizmom. Kriza se naslućivala sredinom 2019. godine, pogotovo zato što ona iz 2007/2008. nije završena. Pandemija je „božji dar“, kao opravdanje za promašaje u ponašanju razvijenih ekonomija. Sve je u funkciji pojedinačnog interesa. I državni interes je pojedinačni interes. Suprotstavljeni stavovi propagandističkog karaktera oko validnosti neoklasičnog pristupa u oblasti ekonomske nauke između Kembridža i Masačusetskog instituta, koji decenijama i još uvek traju, iznedrili su osvešćenje kod nekih ekonomija i zemalja. Potrebno je da razvijemo evolutivne modele na bazi algoritama koji korespondiraju sa ponašanjem prirode. Tada nema recepture i nema gramzivosti i poniženja koje sa sobom donosi i ostavlja kapital. To, pre svega, nisu nikakve škole, već preovlađujući stavovi i mišljenja pojedinaca, koje su nekritički prihvatili nedovoljno učeni ekonomisti i, po osnovu idolopoklonstva, u odsustvu sopstvenog misaonog eksperimenta, promovisali takvu lavinu nepotvrđenih stavova koji su naneli više štete nego koristi ekonomijama sveta u razvoju. Odbacili su ekonomsku istoriju da bi opravdali sopstveno liberalno-korisničko shvatanje. Klasično i neoliberalno ponašanje koje diktira kapital, bolje reći – oni koji njime upravljaju, nisu doneli ništa dobro kod 6/7 svetskog stanovništva. Sve industrijski razvijene ekonomije u razvoju su pribegavale protekcionizmu, a na dostignutom stepenu sopstvenog razvoja nameću vam doktrinu slobodnog tržišta!? Kada je „gusto“, svi se zatvaraju, pravila više ne važe!? Čuvaj sopstvenu poziciju, a vi i dalje morate biti otvoreni jer vaši resursi pripadaju svima. Prevelika otvorenost u ekonomskom smislu opasnija je od prevelike zatvorenosti. Nema odbrambenog sistema. Dolazi do gubitka identiteta i nemogućnosti strukturne samoorganizovanosti ekonomije i društva. Dokazujemo da su tržište i mediji svugde u svetu slobodni samo onoliko koliko im društvo i priroda dozvole. Sada su sva ponašanja usmerena ka tržištu. Kao da je ono slobodno!? Kao da ono prihvata i odbacuje. Međutim, niko više ne skriva, niti je to moguće, državne intervencije ne samo u sektore gde bi došlo do zaostajanja u tehničko-tehnološkom napretku, već i u druge strukture, bez obzira na karakteristike vlasništva. Tržište je pokorilo, istorijski posmatrano, feudalizam, a tržište će isto tako biti odbačeno i evolutivno eliminisano digitalizmom. Tek će digitalizacija možda biti uvod u hiperdemokratiju. Pogrešne su teorije o uticaju tržišta na strategije razvoja! One mogu dati samo neke polazne informacije o tražnji poznatog outputa. Kao da će tržište rešiti sve razvojne nesuglasice. Kakva greška, koja traje! Kakvo neznanje! Trajanje ove floskule je samo u interesu kapitala! Šta je istina? Tehnologija, a ne tržište, određivaće smer i tempo privrednog razvoja. Tehnologija će nam ponuditi proizvode koji su nam danas nepoznati i stvoriti svet novih potreba koje su nam danas nepoznate. Tehnologija, koju su ekonomisti godinama smatrali rezidualnim faktorom, otvoriće nam vrata za činjenice budućnosti. Ovaj stav promoviše sledeća dva: ne manje tehnologije, već više tehnologije; ne manje znanja, već više znanja, jer je jedino na takav način moguće oslobađanje čoveka od sudbine.

1. PREGLED LITERATURE I OKVIR ISTRAŽIVANJA

1.1. Postoji li red vožnje – kontinuitet?

Istorija nam svedoči o periodičnim odumiranjima i nastajanjima ljudskih civilizacija. Tako je bilo sa civilizacijama Vavilona, Egipta, Vizantije, Rima... Nastupa mračnija srednjeg veka, događaju se buržoaske revolucije, nastupa tehničko-tehnološki progres, epidemije (u ime biologije i možda evolucije), ratovi u ime demokratije kao „propisanog reda“ ili naredbodavno od strane autoritarnih režima kao još većeg – „diktiranog reda“. Sledi raspad i jednih i drugih, dolaze novi, koji se ne pitaju koliko će trajati. Dostignuća su Luka Pačiolio – beleženje promena, ali i Melerovič, Gutenberg, Šmalenbah, Perović, Vasiljević, Kolarić, Krajčević – troškovi, troškovi, kao suština ekonomskog racionalnog ponašanja privrednih subjekata. Ako makroekonomija nastoji da uvede i sprovodi red u ponašanju društvenih subjekata, u preduzeću se radnim angažovanjem stvara vrednost i raspoređuje na stvaraocima i korisnike. U trendu su industrije sa opadajućim troškovima, čija dugoročna kriva ponude ima opadajući nagib. Ovaj stav nosi sa sobom pretpostavku „važnih“ ekonomija u eksternom okruženju preduzeća i interno u okviru industrije (Pirs, 2015 str. 159). Sa aspekta menadžmenta, stepen važnosti treba dati dedukciji, koja čini osnovu racionalne koordinacije konstituišućih delova preduzeća.

Nova makroekonomija je izgrađena na hipotezi o prirodnoj stopi nezaposlenosti. Rast društvenog proizvoda je funkcija investicija i zaposlenosti, a nacionalni dohodak je izvor društvene potrošnje. Povećanjem fonda radnog vremena povećava se zaposlenost, a time i rast društvenog proizvoda bez novih investicija. Povećanjem stepena tehnoložnosti (modernosti, savremenosti, tehničke dominantnosti) proizvodnog rada, ostvaruje se povećanje stvorene i dodatne vrednosti. Neočekivani rast agregatne tražnje, izazvane društvenim poremećajima (ekonomske krize, pandemije, poplave, požari, zemljotresi, ratovi...) može dovesti do neočekivane inflacije. Ekonomska struktura miruje, cene rastu, kao i plate, koje se participativno doniraju, a nisu zarađene. Društveni proizvod pada. Međutim, percipirani rast plata i cena sa kojima se ekonomski subjekat suočava dovodi do rasta outputa i zaposlenosti, što je verovatna reakcija ponude na ponašanje cena. Kada se sve unormali, output i zaposlenost se takođe normalizuju. Nova klasična makroekonomija nastoji da pokaže uzaludnost kejnzijanske politike upravljanja tražnjom i opredeljuje se na strategije ponude.

Ekonomije balkanskih zemalja siromašne su u ponudi. Tržišta su im mala i previše otvorena. Razvoj domaćeg složenog proizvoda ne postoji, bez njega nema ponude, ili je osiromašen do potpune inovativne nezainteresovanosti. Uvozni lobi dominira, a njegov nužni pratilac je korupcija. Nema skokovitog rasta i razvoja. Postepenost je neizbežna. Uslov za to je „stvaranje uslova za produktivno zapošljavanje radne snage“ i „zaštita sopstvenog proizvođača“ (Todorović, 2010). Ako Evropska unija precizira proces postepenosti kroz prilagođavanje država i ekonomija, to treba da prihvate i kao recepturu za sopstveno ponašanje. Determinante institucionalnog reagovanja i ponašanja su neophodne, bez obzira na to kako bi ih protivnici proglašavali. Sopstveni interesi, i kao imitacija i kao projekat, iznad su drugih interesa i ponašanja. Takvo ponašanje nam je nametnuto. I to jedino treba imitirati, jer je to funkcija opstanka malih ekonomija i njihovih država.¹

Da li je trebalo da balkanske zemlje postavе granice između sebe i destruktivnog upada trgovine, obezvređene tehnologije, transnacionalnih kompanija i obrazovnih i ideoloških uticaja i na taj način

¹ Nekada smo imali: „Nemačka iznad svega“, danas: „Amerika pre svega“. Još traje: „Ja sam tvoj gospod bog, nemaj drugih bogova osim mene“. Možda će se ponovo dogoditi: „Proleterci svih zemalja, ujedinite se (uozbiljite se)“.

INTRODUCTION

Tomorrow has already dawned, but it will not be like the previous one. *Brave New World* - Aldous Huxley (Haksli, 2009), written according to scientific information transmitted to him by his brother Julian Huxley, a famous biologist, we read again (Haksli 2016). In underdeveloped countries, development is always accompanied and paid for by socio-economic dualism. The crisis was anticipated in mid-2019, especially since the one from 2007/08 was not over. A pandemic is a „gift of God” as a justification for failures in the behavior of developed economies. Everything is in the function of individual interest. And the state interest is an individual interest. Opposing propaganda views on the validity of the neoclassical approach to economics between Cambridge and the Massachusetts Institute, which have been going on for decades, have brought awareness to some economies and countries. We need to develop evolutionary models based on algorithms that correspond to the behavior of nature. Then there is no recipe and no greed and humiliation that brings with it and leaves capital. Above all, these are not schools, but the prevailing attitudes and opinions of individuals, which were uncritically accepted by insufficiently educated economists and on the basis of idolatry, in the absence of their own thought experiment, promoted such an avalanche of unconfirmed attitudes that did more harm than good. They rejected economic history in order to justify their own liberal-user perception. Classical and neoliberal behavior dictated by capital, or rather those who manage it, has not brought anything good to 6/7 of the world's population. All industrialized economies have resorted to protectionism in their development, and at the level of their own development they have imposed the doctrine of the free market on you!? When “the problems start” everyone closes, the rules no longer apply!? Keep your own position, and you still have to be open because your resources belong to everyone. Too much openness in economic terms is more dangerous than too much closedness. There is no defense system. There is a loss of identity and the impossibility of structural self-organization of the economy and society. We are proving that the market and the media everywhere in the world are free only to the extent that society and nature allow them. Now all behaviors are directed towards the market. Like it's free!? Like, it accepts and rejects. However, no one is hiding state interventions anymore, nor is it possible, not only in sectors where there would be a lag in technical and technological progress, but also in other structures, regardless of ownership characteristics. Historically, the market has conquered feudalism, and the market will also be rejected and evolutionarily eliminated by digitalism. Only digitalization may be an introduction to hyper-democracy. Theories about the influence of the market on development strategies are wrong! They can only provide some initial information about the demand for a known output. Like, the market will resolve all development disagreements. What a mistake which lasts! What ignorance? The duration of this phrase is only in the interest of capital! What is the truth? Technology, not the market, will determine the direction and pace of economic development. Technology will offer us products that are unknown to us today and will create a world of new needs that are unknown to us today. Technology, which economists have considered a residual factor for years, will open the door to the facts of the future. This attitude promotes the following two: not less technology, but more technology, not less knowledge but more knowledge, because only in that way is it possible to free humans from destiny.

1. LITERATURE REVIEW AND RESEARCH FRAMEWORK

1.1. Is there a timetable - continuity

History testifies to the periodic extinctions and emergence of human civilizations. This was the case with the civilizations of Babylon, Egypt, Byzantium, Rome... , the darkness of the Middle Ages, bourgeois revolutions, technical and technological progress, epidemics (in the name of biology and perhaps evolution), wars in the name of democracy „as prescribed” or commanded by authoritarian regimes “as an even larger - dictated order. The disintegration of both follows, new ones are coming who do not wonder how long it will last. The achievements are Luca Pacioli - recording changes, but also Melerovic, Gutenberg, Schmalenbach, Perovic, Vasiljevic, Kolaric, Krajcevic - costs, costs, as the essence of economic rational behavior of economic entities. If macroeconomics strives to introduce and enforce order in the behavior of social subjects, value is created in the company through work engagement and distributed to creators and users. Industries with declining costs are on trend, whose long-term supply curve has a declining slope. This attitude carries with it the assumption of “important” economies in the external environment of the enterprise and internally within the industry (Pirs, 2015 str. 159). From the aspect of management, the degree of importance should be given to deduction, which is the basis of rational coordination of the constituent parts of the company.

The new macroeconomy is built on the hypothesis of a natural unemployment rate. Gross domestic product growth is a function of investment and employment, and the national income is the source of social consumption. Increasing the working time fund increases employment and thus the growth of gross domestic product without new investments. By increasing the degree of „techno-logicalness” (modernity, technical dominance) of production work, an increase in created and added value is achieved. Unexpected growth of aggregate demand, caused by social disturbances (economic crises, pandemics, floods, fires, earthquakes, wars...), can lead to unexpected inflation. The economic structure is dormant, prices are rising as well as salaries that are participatory donated but not earned. Gross domestic product is declining. However, the perceived growth of wages and prices that the economic entity faces leads to an increase in output and employment, which is a probable reaction of supply to price behavior. When everything is normal, output and employment also return to normal. The new classical macroeconomics seeks to show the futility of Keynesian demand management policy and opts for supply strategies.

The economies of the Balkan countries are poor in supply. Their markets are small and too open. The development of a domestic complex product does not exist, without which there is no supply, or it is impoverished to the point of complete innovative disinterest. The import lobby dominates, whose necessary companion is corruption. There is no rapid growth and development. Graduality is inevitable. The condition for that is: “creating conditions for productive employment” and “protection of it's own producer”(Todosijević, 2010). If the European Union specifies a process of gradualness through the adjustment of countries and economies, you should accept it as a recipe for your own behavior. Determinants of institutional response and behavior are necessary, no matter how opponents proclaim them. Self-interests, both as an imitation and as a project, are above other interests and behaviors. Such behavior is imposed on us. And that should only be imitated, because it is a function of the survival of small economies and their states.¹

² We used to have: Germany above all, today America above all. It still goes on: “I am your lord god, have no other gods but me.” It may happen again: “Proletarians of all countries, unite (get serious)”

da teže projektovanju sopstvenog modela rasta, što bi dovelo do cepanja bambusove ili sirotinjske zavese i zavisnosti (receptura bogatih) i odvelo nas, možda, u izolaciju u međunarodnim odnosima, ili je to možda samo prolazna kratkovidost?

Percepcije se menjaju, naglašavane stvari se menjaju i ne postoje brze konverzije velikih razmera. Prihvatili smo ili smo se vratili ortodoksnom načinu mišljenja. Strah od nove izolacije, kao psihološki momenat, verovatno je bio dominantan, uključujući i rizike takvog pristupa. Stavovi i mišljenja mogu alternirati i imati svoju interakciju, ali usklađivanje viđenja može proizaći iz stava da razvoj može biti ubrzan od strane međunarodnog sistema, ali i da je nerazvijenost prouzrokovana tim sistemom. (Todosijević R. i Todosijević L. S., 2004). Razvijene industrijske zemlje emituju veliki broj impulsa dve vrste: one koji pružaju šanse za brži i bolji razvoj nego što bi inače bilo potrebno, i one koji predstavljaju prepreke razvoju – one koji sprečavaju rast. Razumni ljudi mogu se razilaziti oko pitanja neto bilansa ovih impulsa, npr. da li „eksploatacija“ od strane transnacionalnih kompanija izjednačava raspoloživost određenih količina naučnih, tehnoloških i organizacionih znanja, ili je šteta koja nastaje odlivom mozgova veća ili manja od koristi dobijene putem strane tehnološke pomoći, ili da li dotok poklona i zajmova po povlašćenim kamatnim stopama izravjava vezanost zbog pomoći ili beg kapitala itd. Zanimljivo pitanje tada nije da li zemlja ima koristi ili gubi od svoje egzistencije sa razvijenim zemljama, već kako možemo da sledimo selektivnu politiku koja bi nam omogućila da izvučemo koristi iz pozitivnih snaga, a da se istovremeno ne izložimo šteti nepoželjnih sila. Ako se stvari tako posmatraju, tada se postavlja pitanje projektovanja selektivnih politika za pomoć, trgovinu, inostrane investicije, prelazne kompanije, tehnologiju, strano obrazovanje, pokretljivost ljudi i dr. Kao da su nejednakosti i siromaštvo bitni za rast. Rast se kod nas koncentrisao na usko područje savremene „urbane industrije“ i pokazuje se da su vlade bile nespремne da koriste poreze i javne službe za izjednačavanje rastućih nejednakosti, kao i da spreče koncentraciju kapitala u rukama malog broja bogatih. Izostale su generalne i parcijalne razvojne politike, kao i novi institucionalni uslovi za razvoj.

Pokazaće se da problem nije u „nezaposlenosti“, što je, u stvari, zapadni koncept koji pretpostavlja zapošljavanje u modernom sektoru, tržišta radne snage, razmenu radne snage i socijalna davanja u slučaju nezaposlenosti. Problem je neplaćeni, neproduktivni rad siromašnih, naročito radničke i seoske sirotinje. Naglasak na „zaposlenoj sirotinji“ doveo je do zainteresovanosti za redistribuciju produktivnih osnovnih sredstava kao trasi ka manjoj nejednakosti. Sa aspekta nove makroekonomije, izostaje strategija ponude. Nijedna ekonomija Balkana nema kao ponudu složen output, osim iz takozvane namenske proizvodnje. Tu nastaju i drugi problemi: još uvek demarkaciona linija između vojnog i civilnog sektora. Nerazvijena specijalizacija i standardizacija zapostavile su kooperaciju i izostaje proizvodna i poslovna saradnja. Preduzetništvo je u zapećku. Na drugoj strani, nastaje „urbana industrija“, proizvodnja delića, komponenta i elementa na bazi mehaničke obrade i montaže. Nema proizvodnje sklopova i agregata. Izostaju savremeni automatizovani digitalni procesi. Ostvaruje se prodor kapitala nezavisno od lokacije. Neki drugi faktori, globalističkog tipa, prevlađuju. Sopstveni odbrambeni ekonomski sistem nema jasne orijentire za definisanje budućnosti. Da li magla postaje sve gušća, a čorsokak sve blatnjaviji i neprohodniji?

Progres se kreće od visoko agregiranih veličina do sve više dezagregiranih ciljeva, do zadovoljavanja specifičnih ljudskih potreba konkretnih siromašnih grupa: deca, žene, penzioneri, ljudi u udaljenim regionima. Ukupni problemi, problemi bogatih ili problemi siromašnih, nisu samo njihovi problemi. Oni su globalni problemi i

odatle naglasak na međuzavisnostima. Potreban nam je efikasan i brz napad kroz razvojne opcije na izazove budućnosti. To podrazumeva potrebnu koncentraciju kadrova, koncentraciju kapaciteta i koncentraciju sredstava. Inovativno-stimulativne i mobilisjuće mere se podrazumevaju. Pitanje koje se postavlja moglo bi da glasi: „Da li poći od međunarodne harmonije interesa i pozitivnih igara zbira ka većem naglasku na stvarnom ili potencijalnom konfliktu i nultoj igri zbira?“ Odgovor je u kooperaciji nasuprot konfrontaciji (Todosijević R. i Todosijević L. S., 2004).

2. REZULTATI I DISKUSIJA

2.1. Moguće razvojne pretpostavke

Strategija restrikcije industrijskog uvoza (antiimportna orijentacija) i naglasak na izvozu (eksportna orijentacija) može dovesti do startnih i posledičnih promašaja. Moguće su varijante strategijskog reagovanja u vidu prelaska sa investiranja u fizičkom kapitalu na investiranje u formalno obrazovanje i okretanje ka neformalnom obrazovanju i motivaciji, zatim zaokret sa naglasaka na rastu outputa na kalkulacije društvenih troškova i dr. Dileme mogu nastati između pesimizma i euforije, između poljoprivrede i industrije, tehnike velikih naspram malih razmera, formalnog naspram „neformalnog“ sektora, pogoršanja naspram poboljšanja uslova trgovanja, materijalnih nasuprot socijalnim ciljevima, rasta naspram okruženja, tehničkih naspram društvenim limitima rasta. Nerazvijenim državama i njihovim ekonomijama sve treba, a mogućnosti je malo. Diversifikacija ciljeva treba da bude obuzdavana i svedena na pojedinačna vremena preduzimanja njihove realizacije i dospeća. Radi se o širokoj lepezi viđenja oko naizmjeničnih strana klatna. Sprovesti preduzeće ili privredu kroz dinamiku promena i pritom ostati u progresu i izbeći regres je i znanje i veština. Nažalost, nama se regresivna stanja dešavaju u kontinuitetu i kao da su programirana. Diskontinuiteti nalažu potrebu njihovog prevazilaženja, a krizama treba upravljati, jer se one upravo javljaju kao greške u pretpostavljenom kontinuitetu. Sukob umeća i konteksta treba podići na nivo saradnje, jer i političke odluke moraju imati karakter stručnih odluka i podlegati proveru i odgovornosti. Osnovu za ekspanziju investicija treba da popuni praznina za izvorima investicionih ulaganja i značajnim indikatorima zamenjujuće komparativne prednosti i regionalne međuzavisnosti – izvora investicionih sredstava.

Indikator investicija u regionalnoj promeni strukture i komparativnih prednosti može biti naglasak na ranoj, srednjoj i kasnoj industriji. Sada je pitanje koliko digitalizacija tome protivureči. Naglasak je u razvoju: brzo, brže, još brže (Davidson M., 1995), dok klasični pristupi industrijskom razvoju bivaju obezvređeni kroz vremensku dimenziju jer je za procesnu industriju potrebno 4–6 godina od projektovanja do realizacije, za hidrocentralu 3–5 godina, termoelekttranu 32 meseca, za fabriku šećera tri godine, a smenjivost proizvoda sa aspekta životnog veka proizvoda u informatičkim tehnologijama približava se granici od 12 meseci. Pošto vreme nema supstitut, brzina tokova investicionih aktivnosti i procesa i visina investicija predominantno će uticati na izbor razvojnih opredeljenja. Pokazuje se da se investicije javljaju kao najveći mogući vid štednje. Razgraničenja na rane, srednje i kasne industrije niko više ne pominje. Govori se samo o privatnim investicijama, a one nisu faktor strukturne uravnoteženosti, već profita kao rezultata senzora kapitala. Intervencija na planu društvene politike razvoja je neminovna. Tekstilna industrija kao „rana“ može biti u oživljavanju, ali je ostala bez sirovinske osnove (vuna, pamuk, orlon, krilon, najlon...). Hemijsku industriju iz domena „srednje“ industrije sve više karakteriše stepen determinacije sopstvenih kapaciteta i tu bi

Should the Balkan countries draw boundaries between themselves and the destructive intrusion of trade, devalued technology, transnational companies and educational and ideological influences and thus strive to design their own growth model, leading to bamboo bark break or „poverty“ curtain and dependence (recipes of the rich) and perhaps led us into isolation in international relations, or is it perhaps only a transient short-sightedness?

Perceptions change, stressed things change, and there are no large-scale fast conversions. We have accepted or returned to the orthodox way of thinking. Fear of new isolation, as a psychological moment, was probably dominant and included the risks of such an approach. Attitudes and opinions may alternate and interact, but the harmonization of views may result from the view that development can be accelerated by the international system, but also that underdevelopment is caused by that system (Todosijević R. i Todosijević L. S., 2004). Developed industrialized countries emit a large number of impulses of two kinds: those that provide opportunities for faster and better development than would otherwise be needed, and those that pose obstacles to development - those that hinder growth. Reasonable people may disagree about the issue of the net balance of these impulses, e.g. whether „exploitation“ by transnational companies equates the availability of certain amounts of scientific, technological and organizational knowledge, or whether the damage caused by brain drain is greater or less than the benefits of foreign technological assistance, or whether the inflow of donations and loans at preferential interest rates, equalizes attachment due to aid or capital flight, etc. The interesting question then is not „does the country benefit or lose from its existence with developed countries?“ But „how can we pursue a selective policy that would allow us to benefit from the positive forces without exposing ourselves to the damage of undesirable forces.“ If things are viewed that way, then the question arises regarding the design of selective policies for aid, trade, foreign investment, transition companies, technology, foreign education, mobility of people, etc. As if inequality and poverty are essential for growth. Growth in our country is concentrated in the narrow area of modern „urban industry“ and it is shown that governments were unwilling to use taxes and public services to equalize growing inequalities, as well as to prevent the concentration of capital in the hands of a small number of rich. General and partial development policies as well as new institutional conditions for development were missing.

It will be shown that the problem is not in „unemployment“, which is in fact a Western concept that assumes: employment in the modern sector, labor markets, labor exchange and social benefits in case of unemployment. The problem is the unpaid, unproductive work of the poor, especially the working and rural poor. The emphasis on the „employed poor“ has led to an interest in the redistribution of productive fixed assets as a route to less inequality. From the aspect of the new macroeconomics, there is no supply strategy. No economy in the Balkans has a complex output as an offer, except from the so-called purpose-built production. Other problems arise here: there is still a line of demarcation between the military and civilian sectors. Underdeveloped specialization and standardization have neglected cooperation and there is a lack of production and business cooperation. Entrepreneurship is neglected. On the other hand, there is an „urban industry“, the production of parts, components and elements based on mechanical processing and assembly. There is no production of assemblies and aggregates. Modern automated digital processes are missing. Capital penetration is achieved regardless of location. Some other factors, of the globalist type, predominate. The self-defense economic system does not have clear guidelines for defining the future. Is the fog getting thicker and the dead end more muddy and impassable?

Progress ranges from highly aggregated sizes to increasingly disaggregated goals, to meeting the specific human needs of specific poor groups: young children, women, retirees, people in remote regions. Total problems, problems of the rich or problems of the poor, are not just their problems. They are global problems and that is why the

emphasis is on interdependencies. We need an efficient and rapid attack through development options on the challenges of the future. This implies the necessary concentration of staff, concentration of capacity and concentration of resources. Innovative stimulating and mobilizing measures are taken for granted. The question that could be asked could be: whether to move from an international harmony of interests and positive games of sums to a greater emphasis on actual or potential conflict and a zero game of sums. The answer is in cooperation versus confrontation (Todosijević R. i Todosijević L. S., 2004).

2. RESULTS AND DISCUSSION

2.1. Possible developmental assumptions?

The strategy of restricting industrial imports (anti-import orientation) and the emphasis on exports (export orientation) can lead to initial and consequent failures. Variants of strategic response are possible in the form of transition from investing in physical capital to investing in formal education and turning to non-formal education and motivation, then turning from the emphasis on the growth of output to calculations of social costs, etc. Dilemmas can arise between pessimism and euphoria, between agriculture and industry, large-scale to small-scale techniques, formal versus „informal“ sector, deterioration versus improved trading conditions, material versus social goals, growth versus environment, technical versus social growth limits. Underdeveloped countries and their economies need everything, and opportunities are few. Diversification of goals should be curbed and reduced to individual times of undertaking their realization and maturity. It is a wide range of views around the alternating sides of the pendulum. It is both knowledge and skills to guide a company or the economy through the dynamics of change and at the same time stay in progress and avoid regress. Unfortunately, regressive states happen to us continuously and as if they are programmed. Discontinuities dictate the need to overcome them and crises need to be managed, because they just appear as errors in the assumed continuity. The conflict of skills and context should be raised to the level of cooperation, because political decisions must also have the character of professional decisions and be subject to verification and responsibility. The basis for investment expansion should be filled by the gap behind the sources of investment and significant indicators of substituting comparative advantages and regional interdependence - sources of investment funds.

An indicator of investment in regional structure change and comparative advantages may be the emphasis on early, middle and late industry. The question now is how much digitization contradicts that. The emphasis is on development: fast, faster, even faster (Davidson M., 1995), while classical approaches to industrial development are devalued through the time dimension because the process industry takes 4 to 6 years from design to implementation, a hydropower plant 3 to 5 years, a thermal power plant 32 months, a sugar factory 3 years and product changeability in terms of product life in information technology is approaching the limit of 12 months. Since time has no substitute, the speed of the flow of investment activities and processes and the amount of investment will predominantly influence the choice of development commitments. It turns out that investments appear as the largest possible type of savings. The distinction between early, middle and late industries is no longer mentioned. We are talking only about private investments and they are not a factor of structural balance but of profit as a result of capital sensors. Intervention in the field of social development policy is inevitable. The textile industry as a „wound“ may be in revival, but it has been left without a raw material basis

digitalizacija mogla pomoći kod povećanja stepena fleksibilnosti za proizvodnu diversifikaciju. „Kasne“ industrije, kao što su mašino-gradnja, elektromašino-gradnja, elektronska industrija, transportno mašinstvo, mogu biti afirmisane samo po osnovu proizvoda specijalne izrade, i to na osnovu prethodnih narudžbi. Složeni proizvodi na bazi mehaničke obrade i montaže mogu biti razvijeni do nivoa sofisticiranosti, ali se tada postavlja pitanje masovnosti izrade, tržišta i, uopšte, konkurentnosti. Kooperacija u međunarodnom okruženju znači saradnju a ne konflikt, može nadomestiti domaća ograničenja. Diskontinuitet u radu „kasnih“ industrija učinio je da one izgube reference nastupa, pa je njihova revitalizacija ili rekonstrukcija visoko neizvesna. Novogradnje (kompleksni finalni proizvod) će na ovom području zasad, a i ubuduće, izostati. Digitalizacioni procesi koje karakterišu informatičke tehnologije, kompjuteri i telekomunikacije verovatno će supstituisati nestanak (obezvređenih) proizvoda i procesa.

Kada je Srbija dozvolila neselektivni uvoz polovnih automobila, ona je istovremeno obezvređila svoj dotad jedini složeni proizvod – automobil, ali i unazadila svoj finasijski sektor. Umesto da razvija gamu novih tipova automobila i promoviše kreditnu politiku domaćih finasijskih institucija, ova odluka je obezvređila preko 500 kooperanata – preduzetnika i lišila građane da voze pod povoljnim uslovima novi auto, sa mogućnošću zamene svake četiri godine. Umesto novog „fiće“, vozimo evropski krš. A odliv keša ima dimenziju neverovatnog. Nema ulaganja investicija u teške metale, dolazi do pomeranja i potreba i komparativnih prednosti u okviru ukupnog proizvodnog ciklusa, izostaje koncentracija i izostaju i oblici proizvodne i poslovne saradnje – specijalizacija, kooperacija, standardizacija i tipizacija. Dramatične promene se neće dogoditi, ali to ne znači da inovativno i kreativno ne treba razvojno delovati. Oslobođena inicijativa može mnogo toga promeniti. Naglasak može biti i kroz razvoj sektora koji bi bili izvozno orijentisani, a naglasak bi bio na radnointenzivnom izvozu i tendencijama prema većim lokalnim izvorima inputa. Orijeantacija na komparativne prednosti u smislu izazova traži pretpostavku i oslonac u investicijama, bez obzira na njihovo poreklo. Indikator promena i unutar ekonomije, ali i u regionalnoj podeli rada, može se identifikovati kroz generalne uzroke povezanosti između investicionih ulaganja.

U nedostatku ponude složenog proizvoda i po osnovu njega razgrnate preduzetničke proizvodne saradnje, moguće je razvoj ostvarivati i po modelu „letećih gusaka“, gde bi zemlja dobila „sofisticirane proizvode iz naprednih ekonomija koje prebacuju svoju pažnju na još naprednije proizvode“. Ovde je pretpostavka kvalitet ljudskih resursa i nivo tehničke savremenosti, što se direktno odražava na nivo kvaliteta autputa. U modelu rasta „berbe“, polazimo od činjenice da su investicije shvaćene kao aktivnosti koje su ugradile tehnički progres i na taj način smanjile prosečnu starost (obezvređenost) fiksnog kapitala, čime, po pravilu, dolazi do povećanja njegovog učesća u novoj tehnologiji (Pirs, 2005). Postoji trend kretanja ka nestručnoj radnointenzivnoj proizvodnji, gde bi rezultat bio porast horizontalne podele rada i podele rada u okviru firme. Investicije će ustanoviti i vertikalni tip horizontalne trgovine, što će uključivati razmenu dobara unutar sličnih investicija na različitim stadijumima proizvodnje. Iznosimo stav Mirdala (1964) da je za siromašnije zemlje sigurnije da se razvijaju nezavisno od bogatih zemalja, koje uvek postavljaju neka ograničenja. Mirdal je verovao da razvijene zemlje inhibiraju razvoj iz svojih sopstvenih interesa. U razvijenim ekonomijama postoje „šupljine“ zbog nemogućnosti apsolutne strukturne ravnoteže (nema apsolutnih organizacija) i u te „šupljine“ moguće je „uklinjavanje“ pojedinih sektora i preduzeća zemalja u razvoju. Institucionalni faktori značajniji su nego tržišni odnosi u definisanju ekonomskih događanja.

2.2. Startovanje novog pristupa razvoju od 2020. godine ili raspad postojećeg

Agregatne investicione odluke i njihova veza sa ravnotežnim nacionalnim autputom, zbog karaktera svojinskih odnosa, na čemu počiva kejnzijski pristup, mislimo da više nije moguće. Investicione aktivnosti sve više dobijaju pojedinačni interes i karakter, a sve manje društvenu dimenziju. Nejednakosti se produbljuju, a njihov uzrok je kapital (Piketi, 2015).

Slabljenje pretpostavki o homogenosti proizvoda dovodi do povećanja konceptualnih i operativnih teškoća. Preko kategorije „grupe proizvoda“ redefiniše se industrijski razvoj kao kriterijum identifikacije (Todosijević, 1987). Ako je smisao egzistencije „samo da se ostane živ“, tada će razvojni procesi izostati. Izgraditi psihologiju mase na filozofiji pukog preživljavanja u stvari je odricanje od željene budućnosti u sadašnjosti. Horizontalna hijerarhija je neophodna, a ona pretpostavlja mobilizaciju svih vrsta resursa (naročito ljudskih) u korist posla koji se radi. „Soljenje pameti“ u vidu receptura tada ne prolazi. Sistemi koji funkcionišu od „danas za danas“ u sutrašnjem danu će se raspasti. Novac buja kao korov, a dugovi se vraćaju novim zaduživanjem. Dugovi korporacija, neki savremenici misle da uništavaju finasijski sistem!?! Mi, naprotiv, mislimo suprotno. Ti rastući dugovi veoma su efikasni u proizvodnji (štampanju) novca. Međunarodni ekonomski sistem trenutno nosi sa sobom karakteristiku kao da je pod sankcijama ili u odbrambenom ratu. Granice se zatvaraju i vlada opšta otimačina za sredstvima samozaštite i izolacije. Proklamovane politike bivaju zaboravljene i odbačene, a onda će slijediti propaganda pravdanja i opravdavanja. Ogromna emisija novca od nekoliko hiljada milijardi dolara koja je na pomolu, za zapadne ekonomije neće biti diskutabilna. Da li je moguće inflatorni način finansiranja investicija? Mislimo da je to jedan od potencijalnih načina, uz uslov da efekti investicija budu brži od početka negativnog delovanja inflacije. To znači da vremenska dimenzija investiranja, do aktiviranja investicije, ne bi smela biti duža od deset meseci. To je period u kome se inflacija može kontrolisati na zadovoljavajućem nivou. To je istovremeno i šansa za investiranje u preduzetničke aktivnosti, u mlade netradicionalne grane, i afirmacija industrije 4.0, koja već sada proizvodi „činjenice“ budućnosti. Industrija 4.0. u svim svojim segmentima nosi sa sobom karakteristiku univerzalne difuzije, a kao pelcer za kalemljenje njoj je poslužila informatička tehnologija, čiju paradigmu čine: kompjuter, robotika i telekomunikacije. Afirmacijom ove razvojne filozofije, gde su čovek i ciljna autput orijentacija osnovni resursi, stvaramo pretpostavku za ubrzaniji rast i razvoj.

„Zapadni sistemi su sjajni kada treba ‘proizvoditi’ finasijske derivate, alate za gubljenje vremena na društvenim mrežama, za holivudske proizvode za ispiranje mozga.“ (Katić, 2020) Taktika emitovanja novca imaće svoj domet. Kada prestane da funkcionise, slede mnogobrojne opasnosti razgradnje sistema. Banke, osiguranja i finasijska tržišta misle da su u dobitku. Pozajmljuje se novac od banaka koje taj novac nemaju. Nema depozita. Sistem zasad i u Evropi i u Americi funkcionise. Rezultati će ga, sigurni smo, demantovati. Ovakve aktivnosti imaju karakteristiku “totalitarnih eksperimenata”, koji u uslovima masovne hipnoze zbog stanja okruženja bivaju prihvaćeni, zaboravljajući pritom da u društvenim sistemima nema eksperimenata i da zaključivanje na bazi indukcije nije moguće. Privreda i građani su u kontinuitetu zaduženi. To proizvodi krizu. Nova zaduženja radi oduživanja se odloženo pojačavaju. Šanse za razvoj nalaze se najviše u nacionalnom okruženju. Za građane ne postoje kompenzujući amortizeri duga. Države i banke ih peglaju. Realna ekonomija je područje gde se virusi stvaraju, razvijaju i šire. Često je preko sistema samoodržanja prepuštena sebi, dok je osnovna aktivnost skoro uvek “spasavanje finasijskog sektora”.

(wool, cotton, orlon, grilon, nylon ...). The chemical industry in the domain of „medium“ industry is increasingly characterized by the degree of determination of its own capacities, and here digitalization could help increase the degree of flexibility for production diversification. „Late“ industries such as mechanical engineering, electrical engineering, electronics, transport engineering, can be affirmed only on the basis of special products and on the basis of previous orders. Complex products based on mechanical processing and assembly can be developed to the level of sophistication, but then the question of mass production, market, and competitiveness in general arises. Cooperation in an international environment implies cooperation, not conflict, and can compensate for domestic limitations. The discontinuity in the work of the „late“ industry has made them lose their performance references, so their revitalization or reconstruction is highly uncertain. New constructions (complex final product) in this area are now absent and they will be absent in the future. Digitization processes characterized by information technology, computer and telecommunications are likely to replace the disappearance of (devalued) products and processes.

When Serbia allowed the non-selective import of used cars, at the same time it devalued its, until then, the only complex product - the car, but also set back its financial sector. Instead of developing a range of new types of cars and promoting the credit policy of domestic financial institutions, this decision devalued over 500 subcontractors - entrepreneurs and deprived citizens of driving a new car under favorable conditions, with the possibility of replacement every four years. Instead of the new „Fica“, we drive european rubble. And the cash outflow has the dimension of the incredible. There is no investment in heavy metals, there is a shift in needs and comparative advantages within the overall production cycle, there is no concentration and there are no forms of production and business cooperation - specialization, cooperation, standardization and typification. Dramatic changes will not happen, but that does not mean that we should not act innovatively and creatively. A liberated initiative may change a lot. The emphasis can also be on the development of export-oriented sectors and the emphasis would be on labor-intensive exports and tendencies towards larger local sources of input. Orientation to comparative advantages in terms of challenges requires assumption and support in investments, regardless of their origin. The indicator of changes within the economy and in the regional division of labor can be identified through the general causes of the correlation between investments.

In the absence of a complex product offer and branched entrepreneurial production cooperation based on it, it is possible to develop according to the „flying geese“ pattern of development, where the country would get „sophisticated products from advanced economies that shift their attention to even more advanced products.“ Here is the assumption - the quality of human resources and the level of technical modernity, which is directly reflected in the level of output quality. In the „harvest“ growth model, we start from the fact that investments are understood as activities that incorporate technical progress and thus reduce the average age (impairment) of fixed capital, which usually leads to an increase in its participation in new technology (Pirs, 2005). There is a trend towards unprofessional labor-intensive production where the result would be an increase in the horizontal division of labor and the division of labor within the firm. Investments will also establish a vertical type of horizontal trade, which will involve the exchange of goods within similar investments at different stages of production. We present the view of Myrdal (1964) that it is safer for poorer countries to develop independently of rich countries, which always set some limits. Myrdal believed that developed countries inhibited development for their own interests. In developed economies, there are „cavities“

due to the impossibility of absolute structural balance (there are no absolute organizations) and in these „cavities“ it is possible to „wedge“ certain sectors and companies of developing countries. Institutional factors are more important than market relations in defining economic events.

2.2. Starting a new approach to development from 2020 or disintegrating the existing one

Aggregate investment decisions and their connection with the equilibrium national output, due to the nature of property relations, on which the Keynesian approach is based, we think is no longer possible. Investment activities are increasingly gaining individual interest and character, and less and less a social dimension. Inequalities are deepening and their cause is capital (Piketi, 2015).

Weakening assumptions about product homogeneity leads to increased conceptual and operational difficulties. Through the category of „product group“, industrial development is redefined as an identification criterion (Todosijević, 1987). If the meaning of existence is „just to stay alive“, then developmental processes will be absent. To build the psychology of the masses on the philosophy of mere survival is in fact a renunciation of the desired future in the present. A horizontal hierarchy is necessary, and it presupposes the mobilization of all types of resources (especially human) in favor of the work being done. „To be a smarty pants“ in the form of recipes then does not work. Systems that operate from „today for today“ will fall apart tomorrow. Money thrives like a weed and debts are repaid with new borrowing. Debts of corporations - some contemporaries think they are destroying the financial system! On the contrary, we think the opposite, these growing debts are very efficient in the production (printing) of money. The international economic system currently looks like it is under sanctions or in a defensive war. The borders are closing and there is a general robbery of means of self-protection and isolation. Proclaimed policies are forgotten and rejected, and then the propaganda of justification will follow. The huge emission of money of several thousand billion dollars that is on the horizon will not be debatable for Western economies. Is an inflationary way of financing investments possible? We think that this is one of the potential ways, provided that the effects of investments are faster than the beginning of the negative effects of inflation. This means that the time dimension of the investment, until the activation of the investment should not be longer than ten months. It is a period of time in which inflation can be controlled at a satisfactory level. At the same time, it is a chance to invest in entrepreneurial activities, in young non-traditional branches and the affirmation of Industry 4.0, which is now producing the „facts“ of the future. Industry 4.0, in all its segments, has the characteristic of universal diffusion, and as a scion for grafting, it was served by information technology whose paradigm consists of: computer, robotics and telecommunications. By affirming this development philosophy, where man and goal output orientation are basic resources, we create a precondition for faster growth and development.

„Western systems are great when it comes to „producing“ financial derivatives, tools for wasting time on social media, for Hollywood brainwashing products.“ (Katić, 2020) The tactics of issuing money will have their reach. When it stops working, there are many dangers of system breakdown. Banks, insurance and financial markets think they are profiting. Money is borrowed from banks that do not have that money. No deposit. The system of plantations works in both Europe and America. The results will, we are sure, deny it. Such activities are characterized by „totalitarian experiments“, which in the conditions of mass hypnosis due to the state of the environment are accepted, forgetting that there is no experiment in social systems and that inference based on induction is not possible. The economy and citizens are continuously indebted. It produces

Država, koja je najveći neto dužnik na svetu, i dalje je u prednosti, jednostavno zbog činjenice da i dalje može da štampa dolar kao rezervnu svetsku valutu. Nadamo se da je osvešćenje na pomolu.

2.3. Opstanak i trajanje

Globalizacija traži odgovor na dva osnovna pitanja: zašto nas je sećanje napuštalo i zašto se kontinuitet kidao? Privredne imperije, ali i države, kroz istoriju dokazujemo, mogu iznenada ili postepeno propadati i nestati. Rimsko carstvo se dugo gasilo. Rusko carstvo je nestalo 1917, Sovjetski Savez 2000. godine. Šta će biti sa Sjedinjenim Američkim Državama i njenim vazalima Velikom Britanijom, Kanadom, Australijom, Novim Zelandom, Japanom, Južnom Korejom? Evropska unija počela je da se razgrađuje. Kohezione snage slabe, pojedinačni interesi rastu, nejednakosti se ispoljavaju i pokazuju, nezadovoljstvo tinja. Određeni preduslovi pogoduju raspadu sistema: akutne krize (uzroci mogu biti različiti) koje sistem nije predvideo, naišle su kao iznenađenje, nema adekvatne reakcije na osnovu sopstvenih resursa, bez obzira na snagu sistema (imperije) i, drugo, nespremnost koja korespondira sa nesposobnostima institucionalne strukture sistema za preuzimanje neophodnih promena kako bi se sistem adaptacijom reorganizovao. Što je sistem veći i kompleksniji, to su posledice krize jače i snažnije, entropija naglašenije deluje. Entropija ne trpi prazno. Rupa mora biti popunjena afirmativnim, a ne obezvređujućim reagovanjem. Očigledno je da je svetska imperijalna mreža u sistemskoj krizi. Gramzivost vlasnika kapitala, nejednaka distribucija vrednosti u odnosu na stvaraoce i uvećanje vrednosti, te neznanje koje promovise nesposobnost, potvrđuju se sa svakom novonastalom krizom, pa i sa ovom pandemijom iz 2020. godine. Uzročno-posledični odnosi na relaciji: pandemija (zdravstveni sistem) – ekonomski sistem – država, zasnovani su. Svako je prinuđen da problemski intervenise sa svog aspekta i svi zajedno kao sistem – celina. Uteha je da krizni događaji brzo prođu, ali ekstrapoliranje ponašanja u odnosu na prethodno može biti pogubno za nastupanje nepredvidivih događaja u budućnosti. Spremnost sistema mora biti u „reakciji pre činjenice.“ (Todosijević, 1986) Monopol nad štampanjem dolara bliži se kraju. Milijarde evra, skoro beskatmatno, koje Evropska centralna banka upumpava u ekonomiju Evropske unije, sledi primer (imitaciju) dolara. Prva petina 21. veka pokazuje da šavovi pucaju. Neprofesionalizam (struka u zapećku) glavni je razlog remetilačkih dešavanja u ekonomiji i društvu, pa i u prirodi. Narušena je evolutivnost, a svi društveno-ekonomski algoritmi, od preduzeća do robotike i veštačke inteligencije, slede u kibernetičkom miljeu biološku algoritmiciju. „Kao nauka o upravljanju i vezi u živom organizmu i mašinama, kibernetika se bavi ne samo utvrđivanjem analogije između tehničkih i bioloških sistema, već i pitanjima uzajamne veze ovih sistema.“ (Parin i Bajevski, 1986) Biosenzor odavno postoji, biočip je, samo zasad, udaljenija budućnost. Koliko dugo? Ovog trenutka to ne znamo. Zaostajanje u promociji inovativnih promena ili odsustvo sposobnosti prilagođavanja razlozi su zbog kojih kompanije, ekonomije i društva postaju nesolventni i produkuju krizu. Matematičke discipline jesu temelji kibernetike. (Viner, 1987) U ekonomskim naukama razvio se menadžment kao generička suma znanja za upravljanje poslovnim sistemima. Kvantitativna procena ma kojih procesa i sistema, bez obzira na stepen njihove složenosti, koji za posledicu očekuju „rezultat“, karakteriše kibernetičko prilaženje istraživanju unutrašnjeg i spoljašnjeg okruženja. Jedan od načina na koji se može ići u korak sa krizom u smislu njenog prevazilaženja može biti podsticanje inkrementalnog pristupa u cilju generisanja maksimalnog broja mogućih ideja za njeno prevazilaženje. Drugi pravac jeste intrapreduzetništvo, sa ciljem da se implementiraju nove ideje unutar postojećih preduzeća. Komplementarni pravac predstavljao bi eksperimentisanje sa novim načinima organizovanja jedinica za fundamentalna istraživanja. Pokazuje se da je naučna savršenost

ključna filozofija uspeha. Pokretačka snaga inovativnih proboja može biti tehnološka promena, i to naročito na područjima gde postoji rastući diskontinuitet. Industrija 4.0. i digitalizacija deluju delimitirajuće u raspolaganju određenim vrstama resursa, tako da se ovaj hendikep i ova zavisnost prevazilaze tehnološkom savremenosti i konkurentskom dominacijom. (Todosijević R i Todosijević L.S., 2019)

U kriznim situacijama, podsticanjem tražnje, kako bi se stimulisala ponuda, jeftinim ali neobezbeđenim kreditima, može se na kratak rok i kao jedini način prolongirati postojanje keš modela (kriza 2007–2008). Takav model je neodrživ zbog činjenice da novac nije stigao u realni sektor. Špekulativni pristup hartijama od vrednosti koje generišu mnogo veće prihode nego investicije u realni sektor, stvorio je od banaka svet za sebe. Kreditni prihodi su usmeravani u finasijsku sferu, tako je došlo do odsustva novca za podsticanje razvoja ekonomije. Fiktivni rast uvek traži sve više novca. U smislu traženja rešenja za prikrivanje kriza, „ratovi za demokratiju“, kao i „obojene revolucije“, i dalje će biti izazivane, sa učinkom kao i do sada. Razgradnja, vazalstvo, korupcija i krađa i prekrađa resursa (Libija, Irak, Sirija) tražiće nova područja i promovisati propagande šansi.

Još veća opasnost po budućnost sveta može zapretiti od moćnika, koji bi, ne daj bože, pre zavadili i upalili svet nego da priznaju poraz liberalizma. Strah od nemačko-ruske alijanse odavno je prisutan „s one strane bare“. Percepcije o pogoršanju svetske systemske krize ne izostaju. Krize, sankcije, izolacije, karantini, dovode do prekida uspostavljenih trgovinskih i ekonomskih veza, što dovodi do promena načina reagovanja mnogih nacionalnih i regionalnih ekonomija, uzimajući u obzir i mogućnosti parcijalne ili totalne autarhije (Iščenko, 2020). Pokazuje se da krizu najlakše premoste oni koji poseduju „samodovoljnu ekonomiju“, sposobnu za opstanak u stanju totalne autarhije. I nedovoljno razvijene ekonomije dobijaju povoljnije šanse za uspeh u procesima savladavanja kriza.

2.4. Istorijska perspektiva ili buđenje lažne nade

Do danas je svaki istorijski stadijum bio samo prolazno stanje, ma koliko se ono savremenima činilo trajnim, poželjnim i vrednim da to stanje brane. Nema opipljivih dokaza za to da će današnje strukture biti trajnije od svih ranijih. Neposredno na ovaj prvi razlog nadovezuje se jedan drugi, koji govori u prilog relevantnosti jedne evolucione perspektive. Upravo zato što moramo stalno živeti sa strukturnim promenama i jer pritom rukovođenje preduzećem igra posve odlučujuću ulogu, čini se važnim da donosioci odluka postanu svesni svojih sadašnjih i budućih akcija u okviru jednog sociokulturnog evolucionog procesa koji se kreće u jednom nepoznatom pravcu sa nepoznatim ishodom. Ova evolucija se, pre svega, odnosi na okvirni red privrednog delovanja i, nažalost, ne može se predvideti. Sa aspekta politike reda, propuštene su šanse za uzlet sopstvenih baza privređivanja. Dokazujemo da svojstvo sposobnosti prilagođavanja nije u svim istorijskim periodama od iste važnosti. U vremenima stabilnih privrednih situacija, akcenat može pre biti na drugim faktorima, a to posve može dovesti do jednostrane specijalizacije u službi ekonomske efikasnosti, koja može da se pokaže kao egzistencijalno ugrožavajuće čim nestanu pretpostavke koje su dovele do ovog razvoja, npr. dugotrajna ekonomska stabilnost (Von Hayek, 2012). Tek tada se pokazuje da je sposobnost prilagođavanja najvažnija osobina preduzeća. Slučajevi nesolventnosti poslednjih godina to na zabrinjavajući način ilustruju (Von Hayek, 1998). Radi se o funkcionalnoj efikasnosti različitih ekonomskih sistema, pravno utemeljenih. Bez obzira na to, evolutivnost nam nalaže potrebu i procese samoorganizovanja, kao vida uklapanja u ukupnu ambijentalnu strukturu.

U slučaju kriza koje mogu ugroziti egzistenciju, pa i opstanak preduzeća, kao i u slučaju uočavanja verovatnoće da kriza može

a crisis. New debts to repay debts are gradually increasing. The chances for development are mostly in the national environment. There are no compensatory debt shocks for citizens. States and banks equate them. The real economy is the area where viruses are created, developed and spread. It is often left to itself through the system of self-preservation, while the basic activity is almost always „saving the financial sector“. The country, which is the world's largest net debtor, is still in the lead, simply due to the fact that it can still print the dollar as the world's reserve currency. We hope that understanding is on the horizon.

2.3. Survival and endurance

Globalization seeks an answer to two basic questions: why has memory left us and why has continuity been broken? Throughout history, it has been proven that economic empires, but also states, can suddenly or gradually collapse and disappear. It took a long time for the Roman Empire to disappear. The Russian Empire disappeared in 1917, the Soviet Union in 2000. What will happen to the United States and its vassals, Great Britain, Canada, Australia, New Zealand, Japan, South Korea? The European Union has begun to dismantle. Cohesion forces are weakening, individual interests are growing, inequalities are manifesting and showing dissatisfaction. Certain preconditions favor the disintegration of the system: acute crises (causes may be different) that the system did not anticipate, came as a surprise, there is no adequate response based on own resources, regardless of the strength of the system (empire) and second, unpreparedness corresponding to institutional system structure for undertaking the necessary changes in order to reorganize the system through adaptation. The larger and more complex the system, the stronger the consequences of the crisis and the more pronounced the entropy. Entropy does not suffer empty. The hole must be filled with an affirmative, not a devaluing reaction. It is obvious that the world imperial network is in a systemic crisis. The greed of the owners of capital, the unequal distribution of value in relation to the creators and the increase in value, and the ignorance that promotes incompetence, are confirmed with each new crisis, even with this pandemic from 2020. Causal-consequential relations in the relations: pandemic (health system) - economic system - state, are based. Everyone is forced to intervene problematically from their own aspect and all together as a system - a whole. The consolation is that crisis events pass quickly, but extrapolating behavior from the previous one can be disastrous for the occurrence of unpredictable events in the future. The readiness of the system must be in »reaction before the fact: (Todosijević, 1986) The monopoly on printing dollars is coming to an end. Billions of euros, almost interest-free, which the European Central Bank pumps into the economy of the European Union, are followed by an example (imitation) of dollars. The first fifth of the twenty-first century shows that the stitches are cracking. Unprofessionalism (profession in the corner) is the main reason for disruptive events in the economy and society, as well as in nature. Evolution has been disrupted and all socio-economic algorithms from enterprise to robotics and artificial intelligence follow biological algorithmization in the cyber milieu. „As a science of control and communication in living organisms and machines, cybernetics deals not only with establishing an analogy between technical and biological systems, but also with questions of the interconnection of these systems.“ (Parin i Bajevski, 1986). The bio sensor has been around for a long time, the bio chip is just a distant future for now! How long? We don't know that at the moment. Lagging behind in the promotion of innovative change or lack of adaptability are the reasons why companies, economies and societies become insolvent and produce a crisis. Mathematical disciplines are the foundations of cybernetics (Viner, 1987). In economics, management has developed

as a generic sum of knowledge for managing business systems. Quantitative assessment of any processes and systems, regardless of the degree of their complexity, which as a consequence expect a „result“, is characterized by a cybernetic approach to the research of the internal and external environment. One way to keep up with the crisis in terms of overcoming it can be to encourage an incremental approach in order to generate the maximum number of possible ideas for overcoming it. The other direction is intra-entrepreneurship with the aim of implementing new ideas within existing companies. A complementary direction would be to experiment with new ways of organizing units for fundamental research. Scientific perfection is proving to be the key philosophy of success. The driving force of innovative breakthroughs can be technological change, especially in areas where there is a growing discontinuity. Industry 4.0. and digitalization have a delimiting effect on the disposal of certain types of resources, so that this handicap and this dependence are overcome by technological modernity and competitive dominance (Todosijević R i Todosijević L.S., 2019).

In crisis situations, by stimulating demand, in order to stimulate supply, with cheap but unsecured loans, the existence of a cash model can be prolonged in the short term and as the only way (crisis 2007-2008). Such a model is unsustainable due to the fact that the money did not reach the real sector. The speculative approach to securities that generate much higher income than investments in the real sector, has created a world of banks for itself. Credit revenues were directed to the financial sphere, so there was a lack of money to stimulate the development of the economy. Fictitious growth is always looking for more and more money. In terms of seeking solutions to cover up the crisis, „wars for democracy“ as well as „colored revolutions“ will continue to be provoked, with the same effect as before. Decommissioning, vassalship, corruption, theft and theft of resources (Libya, Iraq, Syria) will seek new areas and promote opportunities propaganda.

An even greater danger to the future of the world may come from the powerful, who, God forbid, would rather quarrel and ignite the world than acknowledge the defeat of liberalism. Fear of the German-Russian alliance has long been present „on the other side of the pond“. Perceptions of the worsening of the global systemic crisis are not lacking. Crises, sanctions, isolations, quarantines, lead to the severance of established trade and economic ties, which leads to changes in the way many national and regional economies react, taking into account the possibilities of partial or total autarchy (Iščenko, 2020). It turns out that the crisis is most easily overcome by those who have a „self-sufficient economy“, capable of surviving in a state of total autarchy. And underdeveloped economies also get a better chance of success in crisis management processes.

2.4. A historical perspective or the awakening of false hope

To this day, every historical stage has been only a transitory state, no matter how permanent, desirable and valuable it may seem to contemporaries to defend that state. There is no tangible evidence that today's structures will be more durable than all previous ones. This first reason is followed directly by another, which speaks in favor of the relevance of an evolutionary perspective. Precisely because we must constantly live with structural changes and because the management of the company plays a completely decisive role, it seems important that decision makers become aware of their current and future actions within a sociocultural evolutionary process moving in an unknown direction with an unknown outcome. This evolution is primarily related to the framework order of economic activity and, unfortunately, cannot be predicted. From the aspect of the politics of order, the chances for the rise of one's own business bases were missed. We prove that the property of adaptability is not

nastupiti, osnovna preporuka koja se može izvesti svodila bi se na identifikovanje ili smanjivanje dejstava kriznih žarišta. Različiti pristupi, poput dodatnih investicija, napuštanje proizvoda, integracije, kooperacije, promene u strukturi menadžmenta, od preduzeća do preduzeća, to omogućavaju. Što je kriza, a i verovatnoća nastupanja veća, utoliko je važnije identifikovanje i uklanjanje kriznih žarišta. To važi kako za probleme manjih razmera, tako i za mere prevencije od potencijalnih katastrofa.

ZAKLJUČAK

Da li će nam se dogoditi trijumfalni ili poražavajući marš novca? Sile tržišta su se osilile, a novac će ukloniti sve što bi mu moglo smetati. Na kraju će i on nestati. Entitetna tržišna hiperimperija je na pomolu, doći će do velikih raslojavanja i, kao što je istorijski dokazano, i ova imperija će se raspasti. Nastupiće svet digitalizacije, opšte povezanosti i umreženosti, i uvod u hiperdemokratiju. Nije moguće kontrolisati globalizaciju i kao takvu je prihvatiti, tržište nije svemoguće i kad-tad će nestati, planetarne dimenzije konkretne demokratije su daleko, težnje ka dominaciji se pojačavaju i sve to sprečava aktivnosti za samostalno razvojno reagovanje. Postavljamo pitanje da li je budućnost ograničena u svim njenim aspektima? Pokazuje se da su nam potrebne superiorne forme organizacije i načina funkcionisanja čovečanstva. Ekonomski rezultati će humanije biti stvarani i pravičnije raspoređivani. Mobilisuća motivacija treba da učini vlasništvo zanemarljivom kategorijom. Konkurencija je dovela do toga da se za vlast nad tržištem i demokratijom bore i koncentrišu pokretne sile kroz vlasnike kapitala i znanja, što dovodi do novih nejednakosti. Mondijalizam finansijskih tržišta, osiguravajuća društva i korporacije pogoduju globalizaciji. Kada imamo hiperimperije, tada je svako svakome rival. U hiperimperiju se ulazi sa legitimacijom sopstvenih vrednosti. Međutim, ekološke, etičke, ekonomske, kulturne i političke izvesnosti treba da omoguće nastanak i razvoj univerzalne inteligencije u funkciji ljudskog humaniorija. Mislimo da će relacionalna i digitalna ekonomija, stvaranjem resursa bez profita, konkurisati tržištu sa ciljem da ga potpuno eliminiše, kao što je svojevremeno tržište eliminisalo feudalizam.

Pravila ponašanja za upravljanje razvojem u kriznim vremenima nisu proizvoljne norme već predstavljaju najvažniji oblik prilagođavanja čoveka na jedno okruženje, o čijim pojedinostima on nikada ne može dovoljno znati da bi svoje ponašanje isključivo mogao usmeriti u skladu sa uzročno-posledničnim vezama i u tom kauzalnom smislu mogao racionalno delati. Ponašanja elemenata sistema ne događaju se slučajno, već ovim ponašanjem upravljaju pravila koja se posve mogu shvatiti analogijom sa pravilima igre. Teorije i pravila koja faktički deluju i koja su u relativno kasnim fazama sociokulturne evolucije bila dopunjena i modifikovana svesno postavljenim ili donesenim pravilima, jedan su od najbitnijih mehanizama stvarne kontrole i regulacije jednog sistema.

Bilo kako bilo – veliko učenje iz evolucione teorije je da smo deo jedne permanentne struje razvoja čiju budućnost ne možemo predvideti, ali čijem pravcu – pa makar samo faktičkom egzi-

stencijom – možemo pomalo doprineti. Kao kreativni ljudi, imamo šansu da na pravac utičemo nešto intenzivnije, pod pretpostavkom da naučimo biti ono što smo zaista: ne maheri i komandanti, već katalizatori i kultivatori jednog samoorganizujućeg sistema u jednom evolvirajućem kontekstu.

IZVORI

- Davidson, M. (1995). *The Transformation of Management*. London: Macmillan Business.
- Hakšli, Dž. (2016). *Šta se usudjujem da mislim, Izazov moderne nauke ljudskom delanju i verovanju*. Mediteran Publishing, Novi Sad.
- Hayek, F.,V. (2012). *Put u ropstvo*. Službeni glasnik, Beograd.
- Hayek, F.,V. (1998) *Poredak slobode*. Global book. Beograd.
- Iščenko, R. (2020). Koronavirus i kolaps američke-imperije. *Novi standard*. Preuzeto 29.03.2020 sa <https://www.standard.rs/2020/03/29/koronavirus-i-kolaps-americke-imperije/>
- Katić N. (2020). Sistemska histerija dovela svet u hipnozu. *Webtribune*. Preuzeto 28.03.2020. sa <https://webtribune.rs/nebojsa-katic-sistematska-histerija-dovela-svet-u-hipnozu-svaki-eksperiment-bice-prihvacen-bez-pobune-ovo-se-dogadja/>
- Myrdal, K., G. (1964). *Economic Theory and Underdeveloped Regions*. Gerald Duckworth & Co. Ltd.
- Hakšli, O. (2009). *Vrli novi svet*. Libreto, Beograd.
- Parin, V.,V. i Bajevski R.,M. (1967). *Uvod u medicinsku kibernetiku*. Zavod za ekonomske ekspertize, Beograd.
- Piketi, T.(2015). *Kapital u XXI veku*. Akademski knjiga, Beograd.
- Pirs, V.D. (2005). *Modernna ekonomija*. Dereta, Beograd.
- Todosijević, R. (2010). *Strategijski menadžment*, Tom 1. Ekonomski fakultet, Subotica.
- Todosijević, R. i Todosijević L. S. (2019). *Digitalizacija i evolutivna ekonomija u kibernetičkom miljeu*. Fakultet poslovne ekonomije, Bijeljina.
- Todosijević, R. (1986). *Prognostika*. Savremena administracija. Beograd
- Todosijević, R. (1987). *Razvoj i uloga prognostike*. YU 21 Revija za nauku i tehnologiju br. 2-3, Centar za uporedno izučavanje tehnološkog i društvenog progressa, Novi Sad.
- Todosijević, R. Todosijević L. S. (2004). *Neke pretpostavke za oživljavanje privrede*. Kopaonik biznis forum, Oživljavanje privrede i ubrzanje tranzicije. Savez ekonomista Srbije, Beograd.
- Viner N. (1972). *Kibernetika ili upravljanje i komunikacija kod živih bića i mašina*. Izdavački centar studenata Beograda, Beograd.

of the same importance in all historical periods. In times of stable economic situations, the emphasis may be on other factors, which can lead to unilateral specialization in the service of economic efficiency, which may prove to be existentially threatening as soon as the assumptions that led to this development disappear, e.g. long-term economic stability (Von Hayek, 2012). Only then is it shown that the ability to adapt is the most important feature of a company (Von Hayek, 1998). Insolvency cases in recent years illustrate this in a worrying way. It is about the functional efficiency of different legally grounded economic systems. Regardless of that, evolution imposes on us the need and processes of self-organization, as a kind of fit into the overall ambient structure.

In the case of crises that may threaten the existence and survival of the company, as well as in the case of perceiving the likelihood that a crisis may occur, the basic recommendation that can be reported would be to identify or reduce the effects of crisis hotspots. Different approaches, such as additional investments, product abandonment, integration, cooperation, changes in the management structure, from company to company, make this possible. The greater the crisis, and the greater the probability of its occurrence, the more important it is to identify and remove crisis hotspots. This applies both to small-scale problems and to measures to prevent potential disasters.¹⁵

CONCLUSION

Will a triumphant or devastating march of money happen to us? Market forces have intensified and the money will remove anything that might bother it. Eventually, it too will disappear. The entity market hyper-empire is on the horizon, there will be great stratification and as it has been historically proven, this empire will fall apart as well. There will be a world of digitalization, general connectivity and networking, and an introduction to hyperdemocracy. It is not possible to control globalization and accept it as such, the market is not omnipotent and will disappear someday, the planetary dimensions of concrete democracy are far away, aspirations for domination are intensifying and all this prevents activities for independent development reaction. We ask the question whether the future is limited in all its aspects? It turns out that we need superior forms of organization and ways of functioning of humanity. Economic results will be more humanely created and distributed more fairly. Mobilizing motivation should make ownership a negligible category. Competition has led mobile forces, through owners of capital and knowledge, to fight and concentrate for power over the market and democracy, leading to new inequalities. The globalism of financial markets, insurance companies and corporations are affecting globalization. When we have hyper-empires, then everyone is everyone's rival. One enters the hyper-empire with the legitimation of one's own values. However, environmental, ethical, economic, cultural and political certainties should enable the emergence and development of universal intelligence in the function of humanity. We think that the relational and digital economy, by creating resources without profit, will compete with the market with the goal of completely eliminating it, just as the market once eliminated feudalism.

Rules of conduct for managing development in times of crisis are not arbitrary norms but represent the most important form of human adaptation to an environment whose details he can never know enough to be able to direct his behavior exclusively in accordance with cause-and-effect relationships and to act rationally in that causal sense. The behaviors of the elements of the system do not happen by chance, but this behavior is governed by rules that can

be completely understood by analogy to the rules of the game. Theories and rules that actually work and which in the relatively late stages of sociocultural evolution were supplemented and modified by consciously set or adopted rules, are one of the most important mechanisms of actual control and regulation of a system.

In any case - the great teaching of evolutionary theory is that we are part of a permanent stream of development whose future we cannot predict, but whose direction - even if only by actual existence - we can contribute a little. As creative people, we have a chance to influence the direction somewhat more intensely, assuming we learn to be what we really are: not hustlers and commanders but catalysts and cultivators of a self-organizing system in an evolving context.

REFERENCES

1. Davidson, M. (1995). *The Transformation of Management*. London: Macmillan Business.
2. Haksli, Dž. (2016). *Šta se usudjujem da mislim, Izazov moderne nauke ljudskom delanju i verovanju*. Mediteran Publishing, Novi Sad.
3. Hayek, F.,V. (2012). *Put u ropstvo*. Službeni glasnik, Beograd.
4. Hayek, F.,V. (1998) *Poredak slobode*. Global book. Beograd.
5. Išćenko, R. (2020). Koronavirus i kolaps američke-imperije. *Novi standard*. Retrieved 29.03.2020 sa <https://www.standard.rs/2020/03/29/koronavirus-i-kolaps-americke-imperije/>
6. Katić N. (2020). Sistemska histerija dovela svet u hipnozu. *Webtribune*. Retrieved 28.03.2020. sa <https://webtribune.rs/nebojsa-katic-sistematska-histerija-dovela-svet-u-hipnozu-svaki-eksperiment-bice-prihvacen-bez-pobune-ovo-se-dogadja/>
7. Myrdal, K., G. (1964). *Economic Theory and Underdeveloped Regions*. Gerald Duckworth & Co. Ltd.
8. Haksli, O. (2009). *Vrli novi svet*. Libreto, Beograd.
9. Parin, V.,V. i Bajevski R.,M. (1967). *Uvod u medicinsku kibernetiku*. Zavod za ekonomske ekspertize, Beograd.
10. Piketi, T.(2015). *Kapital u XXI veku*. Akademaska knjiga, Beograd.
11. Pirs, V.D. (2005). *Modernna ekonomija*. Dereta, Beograd.
12. Todosijević, R. (2010). *Strategijski menadžment*, Tom 1. Ekonomski fakultet, Subotica.
13. Todosijević, R. i Todosijević L. S. (2019). *Digitalizacija i evolutivna ekonomija u kibernetikom miljeu*. Fakultet poslovne ekonomije, Bijeljina.
14. Todosijević, R. (1986). *Prognostika*. Savremena administracija. Beograd
15. Todosijević, R. (1987). *Razvoj i uloga prognostike*. YU 21 Revija za nauku i tehnologiju br. 2-3, Centar za uporedno izučavanje tehnološkog i društvenog progressa, Novi Sad.
16. Todosijević, R. Todosijević L. S. (2004). *Neke pretpostavke za oživljavanje privrede*. Kopaonik biznis forum, Oživljavanje privrede i ubrzanje tranzicije. Savez ekonomista Srbije, Beograd.
17. Viner N. (1972). *Kibernerika ili upravljanje i komunikacija kod živih bića i mašina*. Izdavački centar studenata Beograda, Beograd.

